

мастацкая прастора запаўняецца семантычным кампанентам ‘геданізм’, што адпавядае пануючым настроям грамадства.

Такім чынам, канцэпт “горад” у казцы А. Масла “Пацучок Фэлік падарожнічае” атрымлівае знакавы вызначальны характар. Складваецца дастаткова прэстая карціна жыцця беларускага грамадства ў пэўны прамежак часу. У характэрнай для дзіцячай літаратуры манеры назіраецца некаторая ідэалізацыя рэчаіснасці, такая праява беларускай ментальнасці, як вера ў добрае і станоўчае, а таксама жыццесцвярджальны погляд на жыццёвыя няўдачы, што знаходзіць адлюстраванне на самых розных узроўнях арганізацыі мастацкага тэксту: стварэнне мікраканцэптаў, вобразнай сістэмы, стыль і г.д.

Прыведзеныя прыклады рэалізацыі канцэпта “горад” у канкрэтным творы, безумоўна, не вычарпальныя, бо патрабуюць больш уважлівага вывучэння і аналізу. Тым не менш, яны адкрываюць новыя напрамкі ў вывучэнні мастацкіх твораў, у тым ліку і дзіцячай літаратуры, на якасна новым узроўні, ствараючы цэласную светапоглядную сістэму нацыянальных, а ў перспектыве і індывідуалізаваных канцэптаў.

Літаратура

1. Бабушкин, А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка / А.П. Бабушкин. – Воронеж : ВГУ, 1996. – 104 с.
2. Бядуля, З. Выбранные творы / З. Бядуля; уклад., прадм., камент. У. Казберица. – Мінск : Кнігазбор, 2006. – 496 с.
3. Володина, Н.В. Концепты, универсалии, стереотипы в сфере литературоведения / Н.В. Володина. – Москва: ФЛИНТА, 2010 – 250 с.
4. Гарэцкі, М. Збор твораў: у 4 т. Т. 1: Апавяданні. / М. Гарэцкі – Мінск : Маст. літ., 1984. – 446 с.
5. Литературная энциклопедия терминов и понятий / под ред. А.Н. Николюкина. – М: НПК “Интелвек”, 2003. – 1600 стб.
6. Масла, А.С. Пацучок Фэлік падарожнічае: казка / А.С. Масла. – Мінск: Выдавецкі дом “Звязда”, 2013. – 32 с.

К.Р. Касануэва

ЛЕКСІКА-СЕМАНТЫЧНЫЯ ГРУПЫ ФЕМІННЫХ НАЗВАЎ У ТВОРЧАЙ СПАДЧЫНЕ ЯЎГЕНІ ЯНІШЧЫЦ

Тэматыка твораў Яўгеніі Янішчыц, іх ідэйная накіраванасць і жанравая разнастайнасць дазваляюць паэтцы ўжываць у творах вялікую колькасць назваў асоб жаночага полу. У яе паэзіі жанчына выступае ў ролі галоўнага лірычнага героя, прычым, варта адзначыць, што створаны аўтаркай “персанаж удзельнічае ў тэкстаўтварэнні твора” [1, с. 37], дапамагае рэалізаваць яе ідэйную задуму. У сувязі з тым, што фемінныя назвы шырока пададзены ў паэзіі Я. Янішчыц, мэтазгодна звярнуцца да іх лексіка-семантычнай характарыстыкі. Зварот да асноўных кваліфікацыйных характарыстык лексіка-семантычнай групы (з’яўляецца аўтаномнай лексічнай мікрасістэмай, сувязі паміж элементамі якой вызначаюцца сувязямі прадметаў і з’яў навакольнага асяроддзя; пададзена аб’яднаннем слоў з адной агульнай семантычнай прыметай, што прысутнічае ва ўсіх значэннях гэтых слоў) дазваляе даследаваць фемінатывы ў лексіка-семантычным аспекце. Фемінныя назвы ў творах Я. Янішчыц можна размеркаваць паводле адзінаццаці лексіка-семантычных груп.

Да першай групы адносяцца **назвы асобы жаночага полу паводле агульнай гендэрнай прыналежнасці**. Згаданая група лексічных адзінак пададзена назоўнікамі *жанчына, жанкі, баба, місіс, пані, мадам, лэдзі, донна* і іншымі: *Сухі і маланкай апалены ствол, / А ў чым даўгалецця прычына? / Не трэба кахаць мяне за рамяство / Перш-наперш, я проста жанчына...* [4, с.208].

Статыстычны аналіз назваў асоб жаночага полу паводле гендэрнай прыналежнасці ў творах Я. Янішчыц дазваляе сцвярджаць, што найбольш часта ў тэкстах ужываюцца такія найменні, як *жанчына* і *баба*, што абумоўлена жанрам і тэматыкай твораў паэтыкі, якая разважае пра месца і ролю жанчыны ў жыцці грамадства – жанчыны-беларускі, жанчыны-маці, жанчыны-каханай, жанчыны-паэтыкі; захапляецца унутранай цэласнасцю і паўнатай, духоўным багаццем вясковых жанчын.

Другая лексіка-семантычная група – **назвы асобы жаночага полу паводле ўзросту** – пададзена найменнямі *дзяўчо, малая, дзяўчынка, кабета, маладзіца, цётка, бабуля, маладуха* і іншымі: *Цікавінка, дзяўчо, былінка, / Я памылялася той час! /... Разбіта шыбіна на шклінкі / У доме тым, дзе помню Вас; Паромы. Аблачынкі. / Каханні перагон. /...А ў лоеўскай дзяўчынкі – дзве донечкі, як лён* [6, с. 25]. Сярод назваў гэтай групы найбольшай частотнасцю ўжывання вызначаюцца назоўнікі *дзяўчынка, цётка, бабка*.

Трэцюю групу складаюць **назвы-характарыстыкі жанчыны паводле грамадска-сацыяльнай прыналежнасці**. Да гэтай групы адносяцца такія фемінатывы, як *каралева, катаржанка, каралеўна, Мадонна, сялянка*. Вельмі часта гэтыя найменні падаюцца ў тэксце праз супрацьпастаўленне ці параўнанне, каб паказаць, што звычайная сялянка можа быць і каралевай, і Мадоннай: *Золушкай была. І каралеўнаю. /Знаю радасць і кладоў гарбы / І цябе, вясёлую ды спеўную, / Я наўрад ці стрэну без жальбы!* [2, с. 171]. Згаданыя вышэй фемінныя назвы пераважна выкарыстоўваюцца для характарыстыкі простаі, звычайнай жанчыны. У заклапочанасці лёсам блізкіх, родных, знаёмых і незнаёмых людзей праяўляецца сапраўдная народнасць натуры паэтыкі, яе маральна-этычныя арыенціры.

Лексіка-семантычная група **«Назвы жанчын паводле сваяцтва (роднасных дачыненняў: кроўных і юрыдычных)»** шырока пададзена ў творах Я. Янішчыц. Сярод іх словы *мама, сястра, цётка, маці, бабка, кума, унучка, братоўка* і іншыя: *...Ды ў засівелым тумане / Не гаснуць вокна мамы* [3, с. 101]; *Дажджавая нітка лёсу мамы / Вырасла высокаю травой. /...Дажджавая нітка лёсу мамы – / Праз чужыну журыцца са мной* [3, с. 95]; *Але і дагэтуль сярод ночы / Акно адкрыта ў цветавай, – / А ў бабкі хата, і садочак, / І сын – у садзе салавей* [6, с. 12]; *Кум з кумой не размінуцца, / Кума быццам з бульбай мех. / Ап'янелі, пеўні б'юцца, / Як відно, курам на смех* [6, с. 107 – 108].

Сярод фемінных назваў гэтай групы мэтазгодна выдзеліць падгрупу са значэннем найменняў з памяншальна-ласкавым значэннем: *матуля, бабуся, сястрыца, донечка, мамусенька* і інш.: *І зразумею да канца, / Чаму не спіць наскрозь начамі / Матуля, светлая ад слёз* [6, с. 71].

У сувязі з тым, што ў сваіх творах Я. Янішчыц звяртаецца да маці, родных і аднавяскоўцаў, у яе паэзіі пераважаюць такія словы, як *мама, маці, матуля, цётка і сястра*. Лірычная гераіня Я. Янішчыц адчувае духоўную повязь з маці, якая ў многім уздзеінічала на фарміраванне светапогляду паэткі, і гэта ўзаемазалежнасць прасочваецца ва ўсёй яе творчасці. У лёсе маці знайшоў адбітак пэўны перыяд гісторыі народа, увасобілася традыцыйная сялянская мадэль свету, што яднае лёс маці з лёсам вёскі, а якраз гэта повязь з'яўляецца вельмі важнай для паэткі. Разам з тым Я. Янішчыц і сама маці, якая змагла спазнаць і радасць мацярынства, і горыч няшчасця, што падштурхнула паэтку да гуманістычных філасофскіх роздумаў-разважанняў.

Лексіка-семантычная група **«Назвы асоб жаночага полу паводле сямейнага становішча»** пададзена словамі ўдава, удавіца, жонка, нявеста: *Добры дзень, мой законны муж! / З прывітаннем, законная жонка* [6, с. 11]; *На зямлі – непагода, / Чорны вэлюм нявесты. / ...Духавыя аркестры / Сорак першага года* [2, с. 45]; *... Чакала ціхай удавою / На зрок, на памяць, і на слых* [6, с. 71].

Вышэйзгаданая група фемінных назваў адносіцца да найбольш шматлікіх у творчасці Я. Янішчыц, што абсалютна апраўдана тэматыкай яе твораў, заклапочанасцю лёсам удоў і нявест, чые мужы і каханыя не вярнуліся з вайны. У вершах і паэмах аўтарка нясе крыж душэўных пакут тых, хто назаўсёды страціў сваіх родных і блізкіх. Разам з тым, выхаваная ў народных вясковых традыцыях, паэтка добра ведае ролю жонкі ў захаванні сямейных традыцый, фарміраванні культуры гендарных узаемаадносін.

У групу **«Назвы жанчын паводле прафесіі ці роду заняткаў»** уваходзяць такія словы, як *сваха, манаішка, школьніца, танцорка, паэтка, жабрачка* і іншыя: *Душа, ты напасілася ў паэткі? / Глыбей, з гадамі, чую твой аброк* [4, с. 323]; *Слоў медзякі... Пачуццяў бранзалеткі...*. *“Кружылася танцорка. / Прасілі мы: “Яшчэ! / А слёзка, нібы зорка, / Палала на ішчацэ* [6, с. 35].

Пашыранае ўжыванне слова *школьніца* можна патлумачыць зваротам Я. Янішчыц да перыяду свайго дзяцінства і юнацтва. Што да фемінатыва *паэтка* (*паэтэса*), то, на нашу думку, яго частае ўжыванне звязана роздумамі аўтаркі пра сваю ролю ў служэнні беларускаму народу, пра творчасць іншых вядомых паэтэс, напрыклад, Анны Ахматавай. Ды і наогул, для Я. Янішчыц паэтка – гэта жанчына са шчымлівай грудной песняй. Таму невыпадкава аўтарка, падкрэсліваючы духоўна багатую і шчодрую натуру сваёй матулі, і яе неаднаразова называе паэткай.

Назвы асоб паводле нацыянальнай прыналежнасці пададзены нязначнай колькасцю лексічных адзінак. Сярод фемінных назваў са значэннем нацыянальнай прыналежнасці вызначаюцца толькі словы *беларуска і сербіянка*: *Краю бласлаўленага дачка, / Дзякуй лёсу, маю не ў нагрузку – / Зорны крыж Мацяя Бурачка / Ты ўва мне прызнаеш беларуску?* [2, с. 181]; *Сербіянка бокам-скокам, / Лакаточкам аб сцяну: / “Мой мілёначак далёка, / Я другому падміргну* [5, с. 107 – 108].

Шырокае выкарыстанне Я. Янішчыц лексемы *беларуска* яшчэ раз пацвярджае яе патрыятычныя пачуцці, тое, што яна ўшаноўвае і прадаўжае

слаўныя традыцыі беларусаў, захоўвае нацыянальныя каштоўнасці. Усёй сваёй творчасцю паэтка даказвае, што яна не ўяўляе свайго існавання без духоўных каштоўнасцей і маральных ідэалаў народнага жыцця. Прычым народ для яе – не абстрактнае паняцце, а блізкія і родныя ёй людзі: аднавяскоўцы, калегі, усе тыя, хто імкнецца да духоўнай еднасці беларусаў праз прыналежнасць да агульных традыцый і ідэалаў.

Лексіка-семантычную групу «Характарыстыка асобы паводле адносін да іншых людзей і сувязей з іншымі людзьмі» складаюць такія назоўнікі, як *суседка, гаспадыня, палонніца, салдатка, свацця, служанка, даўжніца, каханая: Спахмурнелы дзень і смутны вечар / Нібы і ў каханых не была... / Незваротна нашая сустрэча / Праз палын і сююжу пралягла!* [3, с. 210], *Ці ўспомніцца, ці ўспомніцца / Рака і жоўты плёс? / Мяне, нібы палонніцу / Ты цераз кладку нёс* [3, с. 158]; *І сцеражэцца чаплялы Пцімея, / што ўкрала ў суседкі мужыка* [4, с. 255].

Найчасцей у вершаваных творах Я. Янішчыц сустракаюцца словы *суседка і каханая*. Зразумела, што, перадаючы жыццё і побыт аднавяскоўцаў, паэтка звяртаецца і да стасункаў з суседзямі. Як ужо адзначалася, яе лірычная гераіня выхавана ў вясковых традыцях, таму яна адчувае моцную ўнутраную повязь з вясковым укладам жыцця, са сваімі суседзямі. Суседзі, аднавяскоўцы для Я. Янішчыц – родныя людзі. Ёй добра знаёмы іх клопаты, мары, перажыванні, да якіх аўтарка і звяртаецца ў сваіх творах. Вёска — месца, куды ірвецца яе лірычная гераіня ад гарадскіх клопатаў і праблем.

Што да слова *каханая* ў творах Я. Янішчыц, то зразумела, што ў асноўным яно ўжываецца ў інтымнай лірыцы, якая ўражвае сваёй адкрытасцю, шчырасцю і па праву з’яўляецца адной з лепшых у беларускай паэзіі. Шчаслівыя імгненні ў паэзіі Я. Янішчыц спалучаюцца з тугой і пакутамі страчанага кахання, супярэчлівымі пачуццямі, адчаем перад наканаванасцю лёсу. Разам з тым трэба адзначыць, што ў лірыцы пра каханне Я. Янішчыц часта звяртаецца да алегорыі, выкарыстоўваючы вобразы каліны, бярозкі, птушкі і інш., таму фемінная лексіка, што належыць да праналізаванай лексіка-семантычнай групы ў творах гэтага жанру ўжываецца рэдка.

Найменні, якія паказваюць на знешнія і ўнутраныя якасці асобы, у тэкстах Я. Янішчыц не вызначаюцца частотнасцю ўжывання: *модніца, шчыраўніца, дурніца, няшчасная, какетка, неслухмянка: Цябе не раз лавілі, як какетку, / Прыклеівалі на чыстыя лісты. / Але заўжды была ты этыкетам / Народнае і мудрай прастаты* [4, с. 308].

Сярод назваў лексіка-семантычнай групы “**Уласныя імёны**” варта выдзеліць поўныя і скарачаныя фемінныя адзінкі. Група поўных уласных назваў пададзена імёнамі беларускіх сялянак, а таксама вядомых ва ўсім свеце жанчын: *Марыя, Ефрасіння, Еўдакія, Паланея, Ганна, Сцяпаніха, Ева, мона Ліза, Вера Палтаран, Леся Украінка, Анна Герман, Мірэя Мацье і іншымі: “Час такі – да хуткасяў ахвоч, / Нават з мёдам – часта несалодкі. / Малітоўны погляд карых воч / Моны Лізы? Не, палескай цёткі!”* [4, с. 279].

Часцей за іншыя ў вершах і паэмах узгадваецца імя *Марыя*. Так звалі маці Яўгеніі Янішчыц, якая была для паэткі ўзорам дабрыні, шчырасці, працавітасці.

Таму якраз маці адрасаваны шматлікія вершы аўтаркі, у якіх Я. Янішчыц выказвае любоў да самага роднага ёй чалавека, удзячнасць за разуменне і шчырасць, уменне выслухаць і пачуць, выказаць словы пяшчоты і падтрымкі.

Скарочаныя назвы, што таксама часта сустракаюцца ў паэтычнай спадчыне Я. Янішчыц, пададзены імёнамі, назвамі па мужу ці па бацьку вясковых жанчын і дзяўчат: *Дуня, Маша, Камарыха, Лёдзя, Ганя, Волька, Наста Нупреева, Рыгораўна, Зонька* і іншымі: *З дарагой душы зайдзі, Раман. З дарагой душы параю, Зонька!* [3, с. 69]; *Бо тут усё сваёй хадю: / І першы ліст, і першы гром, / І певень з поўняй маладою / І Камарыха з Камаром* [4, с. 65]; *Рукі ў бокі, / нос – угору, / На сяло – адзін жаніх, / За руку бярэ Рыгораўну, / Выцінае за дваіх...* [6, с. 107 – 108].

Выкарыстанне такіх антрапонімаў яшчэ раз пацвярджае думку, што паэзія Я. Янішчыц мае народна-песенную аснову, што паэтка, якая ніколі не адрывалася ад роднай зямлі, з павагай і ўдзячнасцю ставіцца да яе жыхароў, асабліва жанчын, шчырых працаўніц, духоўна багатых простых сялян, вясковага жыцця, кахання і інш. Якраз яны падкрэсліваюць характар паэтычнага самавызначэння паэткі.

Прааналізаваныя лексічныя адзінкі дазваляюць сцвярджаць, што фемінныя назвы Я. Янішчыц выкарыстоўваюцца ў асноўным для раскрыцця тэм, якія яе найбольш хвалююць: тэмы радзімы, бацькоў, сялян, вясковага жыцця, кахання і інш. Якраз яны падкрэсліваюць характар паэтычнага самавызначэння паэткі.

Літаратура

1. Кунтыш, М.Ф. О номинации персонажей в рассказах А.П. Чехова / М.Ф. Кунтыш // Веснік БДУ. Сер. 4. – 1990. – № 2. – С. 37 – 41
2. Янішчыц, Я. Каліна зімы: Кніга лірыкі / Я. Янішчыц. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1987. – 206 с.
3. Янішчыц, Я. Пара любові і жалю: Кніга лірыкі / Я. Янішчыц. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1983. – 223 с.
4. Янішчыц, Я. Пачынаецца ўсё з любові...: вершы, паэмы / Я. Янішчыц. – Мінск: Мастацкая літаратура, 2008. – 339 с.
5. Янішчыц, Я. Снежныя грашніцы: Лірыка / Я. Янішчыц. – Мінск: Беларусь, 1970. – 83с.
6. Янішчыц, Я. Ясельда: Лірыка / Я. Янішчыц. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1978. – 126 с.

І.У. Кашуба

КОЛЕРАВЫЯ ЭПІТЭТЫ Ў ПАЭТЫЧНЫМ МАЎЛЕННІ УЛАДЗІМІРА КАРАТКЕВІЧА

Лірызм, рамантычная ўзнёсласць, глыбіня зместу паэзіі Уладзіміра Караткевіча дасягаюцца выкарыстаннем шматлікіх выяўленчых сродкаў, асобае месца сярод якіх адводзіцца эпітэту. Усведамляючы ролю мастацкага азначэння ў літаратурнай мове, аўтар актыўна выкарыстоўвае эпітэты ў сваіх вершах. Яны дапамагаюць пісьменніку вылучыць характэрную рысу ці прымету прадмета, раскрыць уласныя думкі, пачуцці, выказацца наконт нейкай праблемы, вобразна ахарактарызаваць тыя ці іншыя з’явы, перадаць адносіны да пэўных падзей. Трапны